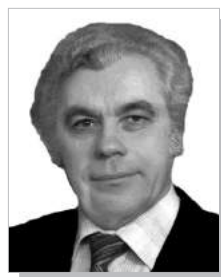

ПРІОРИТЕТИ ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ЗБАЛАНСОВАНОГО ЛІСОРЕСУРСНОГО РОЗВИТКУ

PRIORITIES OF ECOLOGICAL AND BALANCED FOREST RESOURCE DEVELOPMENT

Ярослав КОВАЛЬ,
доктор економічних наук,
Державна установа
«Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку
Національної академії наук
України», Київ

Yaroslav KOVAL',
PhD Economics,
Public Institution
«Institute of Environmental Economics
and Sustainable Development
of National Academy of Sciences
of Ukraine», Kyiv

Лісоресурсна сфера, основу якої становлять лісгосподарські, лісозаготівельні, деревообробні та інші підприємства лісоресурсного спрямування, – важлива складова економіки держави. У структурі галузі виділяють ліси, значення яких в економічному, соціальному й екологічному плані важко переоцінити. Ліси є засобом забезпечення промисловості, сільського господарства й населення ресурсами деревини, запобігання виникненню стихійних катастрофічних явищ природи, пом'якшення змін клімату, збільшення частки ресурсів лісу в енергетичному балансі [1, с. 4-10; 2, с. 4-24].

Однак інституціональне забезпечення відтворення і використання лісових ресурсів на даному етапі недостатньо відповідає вимогам лісгосподарської діяльності. Переважна частина складових цього процесу продовжує існувати на застарілих адміністративно-командних засадах управління й регулювання, які себе не виправдали. Неринково орієнтовані інституціональні чинники виявилися достатньо відчутними насамперед у виробничих структурах лісового господарства, що не сприяє підвищенню ефективності його розвитку

Сучасні ліси України, зокрема Карпат, у водорегулюючому відношенні значно підірвані, знизилася їх біологічна стійкість, що формувалася тисячоліттями, погіршилась екологічна ситуація, суттєво знизилася природно-захисні функції лісових екосистем, що в умовах надзвичайних стихійних явищ природи не можна вважати обґрунтованим. У багатьох господарствах з огляду на відсутність системи захисних насаджень не забезпечується охорона земель від ерозії та інших негативних явищ. На значних площах протиерозійні насадження в незадовільному стані, не ув'язані з контурною системою організації території, різко скоротилися площі їх створення. Боротьба з ерозією ґрунтів спрямовується швидше на наслідки, ніж на причини, і за розмірами відстає від приросту кількості змитих земель і неугідь [1, с. 4-10; 3; 4, с. 27-32].

Суттєві недоліки спостерігаються і в зовнішньоекономічній діяльності лісоресурсної сфери, що стало причиною: відсутності науково обґрунтованого механізму формування експортного потенціалу ресурсів лісу і лісопродукції; переважання в структурі експорту лісопродукції необробленої деревини та продукції з низькою доданою вартістю, що є чинником скорочення робочих місць у галузі; недостатнього досвіду торгівлі ресурсами необробленої деревини і продукції з неї із зарубіжними країнами; низького попиту на низькоякісну деревину і лісопродукцію, що виробляється лісовими підприємствами країни; значних митних бар'єрів для експорту лісопродукції лісових підприємств недержавної форми власності; відсутності механізмів захисту підприємств лісгосподарського спрямування щодо переливу лісової ренти у лісозаготівельні структури, деревообробні підприємства, посередницькі структури і бюджети країн Європи.

В умовах реформування економіки особливої гостроти набуває проблема формування базисних організаційно-господарських та управлінських інституцій сфери використання й відтворення лісових ресурсів, які зна-

чною мірою залежать від нормативно-правової бази, на підставі якої регулюються лісоземельні відносини. А вже землі лісового фонду і лісові ресурси в цілому, як відомо, є основним об'єктом лісоземельних відносин.

При цьому кризові явища в економіці та зміни у владній вертикалі держави в певній мірі призупинили перебудовні процеси у лісоресурсній сфері, хоча лісгосподарські підприємства співпрацюють з малим і середнім бізнесом щодо виконання лісгосподарських заходів, заготівлі деревини, її вивезення до споживача, догляду за лісовими насадженнями, чим забезпечується додаткове залучення в галузеві структури фінансових ресурсів. Однак зазначене не можна віднести до процесів трансформації інституціонального середовища стосовно вищої ланки вертикалі як на державному, так і регіональному рівнях, хоча це питання на сьогодні набуває особливої актуальності. З огляду на надзвичайну важливість інституціонального забезпечення лісоресурсної сфери постає необхідність розробки концептуальних засад з цієї проблематики. Не можна вважати обґрунтованим, що в Україні за останні 25 років із двох міністерств – лісового господарства і лісової промисловості, а згодом з одного комітету лісгосподарського спрямування – на державному рівні залишилася тільки єдина агенція з лісових ресурсів зі звуженими правами, яка підпорядкована Мінрагполітики.

Фактично перед галузеву наукою і практикою постає завдання державної ваги – необхідність формування більш ефективної організаційно-управлінської структури лісоресурсної сфери в рамках модернізації економіки країни. Ця проблема має вирішуватись як на державному, регіональному, так і міжгалузевому рівнях, однак під егідою Державної агенції лісових ресурсів, оскільки на сьогодні це єдина організаційно-управлінська структура з питань відтворення й використання лісоресурсного потенціалу країни.

Цільовими установками подальшого розвитку лісоресурсної сфери України є розробка стратегічних пріоритетів екологічно збалансованого лісокористування в умовах глобальних викликів, побудова інноваційної моделі розвитку лісгосподарського виробництва, спрямованого на поліпшення забезпечення

деревообробних підприємств країни та населення регіонів країни в лісових ресурсах, обґрунтування стратегічних напрямів та конкретних заходів щодо запобігання можливим негативним природно-техногенним наслідкам, а також концептуальних напрямів державного впливу на процеси модернізації лісоресурсної сфери й розвитку екологічно збалансованого лісокористування, спрямованого на виробництво конкурентоспроможної лісопродукції. Це дасть можливість забезпечити розвиток лісоресурсної сфери в умовах фінансово-економічної нестабільності та погіршення стану навколишнього середовища

У контексті реалізації зазначених цільових установок важливе місце належить розробці інституціонального забезпечення лісоресурсної сфери в умовах інтеграційних

Викладено пріоритети екологічно збалансованого лісоресурсного розвитку, основу якого становлять лісгосподарські, лісозаготівельні та деревообробні підприємства. Конкретизовано найбільш вагомі проблеми розвитку галузі, якими є інституціональне забезпечення галузі, ліси у сфері природно-техногенної безпеки, зовнішньоекономічна діяльність лісоресурсної сфери. Сформульовано напрями розвитку лісоресурсного комплексу.

Priorities of ecological and balanced development of forest resources are expounded. Basis of this development is made by forest economic, forest purveying and woodworking enterprises. The ponderable problems of development of industry are specified. These problems are the institutional providing of industry, forests in the field of natural and man-caused safety, external and economic activity of forestry sphere. Directions of development of complex of forest resources are formulated.

процесів, поглиблення й обґрунтування пріоритетів лісокористування на перспективу та необхідних заходів, спрямованих на зменшення природного й антропогенного впливу на природне середовище, вдосконалення галузевого та регіонального управління лісовими ресурсами.

Ключовими завданнями Державної агенції лісових ресурсів має стати забезпечення населення та галузей економіки в достатній кількості та належній якості лісовими ресурсами, при збереженні самовідтворювальної здатності лісових екосистем, де серед пріоритетних завдань розвитку лісоресурсної сфери слід виділити:

- підвищення ефективності управління лісами, виробничими структурами з ведення лісового господарства, лісозаготівельного виробництва, первинної (неглибокої) переробки деревини та експортно-імпоротної діяльності;

- проведення реструктуризації економічної та фінансової системи підприємств лісового господарства з підкресленням акценту щодо діяльності їх переведення на самозабезпечення;

- забезпечення високої ефективності відтворення, охорони та використання лісових ресурсів з акцентом переходу їх на засади сталого розвитку;

- поліпшення взаємовідносин лісових підприємств різних форм власності й підпорядкування з галузевими структурами країни та налагодження міжнародного співробітництва у лісоресурсній сфері;

- створення в сфері лісогосподарського та деревообробного виробництва конкурентного ринкового середовища як основи для забезпечення високої ефективності лісових підприємств з дотриманням вимог сталого розвитку;

- у процесі модернізації управління лісовим сектором економіки необхідно активізувати державно-приватне партнерство, спрямоване на більш інтенсивне впровадження нових технологій і технологічних процесів у всіх сферах лісогосподарської діяльності та подолання корупційних схем у галузях лісоресурсної сфери;

- недоцільність прямого копіювання досвіду окремих країн Європи і світу з питань інституціональної трансформації лісових відносин, однак при цьому має бути сприяння розробці національного сценарію, який би враховував вітчизняні традиції, економічні й соціальні можливості та переваги близького і далекого зарубіжжя;

- забезпечення незалежності, прозорості й нейтральності державних органів управління лісами та виробничими структурами різних форм власності й підпорядкування.

Інноваційний шлях розвитку лісогосподарського виробництва в плані поліпшення стану навколишнього середовища має реалізуватися за напрямками:

- підвищення екологічних і соціальних функцій лісових екосистем;

- вибору ефективних форм державно-приватного партнерства у сфері лісогосподарської діяльності та напрямів інвестування ресурсомістких виробництв;

- підвищення якості послуг з використання земель лісового фонду і лісів на основі посилення відповідальності лісогосподарських підприємств за свою діяльність;

- забезпечення відповідності якісних характеристик лісогосподарських послуг європейським стандартам;

- підвищення екологічних і соціальних функцій лісових екосистем;

- встановлення стандартів на продукцію лісового господарства та деревообробної промисловості, узгоджених із міжнародними вимогами;

- приведення у відповідність до реалій сучасної економічної ситуації відомчого підпорядкування та власнісного статусу лісів;

- узгодження породного складу та якісних показників лісових насаджень шляхом реконструкції деревостанів, які не відповідають умовам місцевості;

- оптимізації рубок лісу та приведення їх у відповідність до реального стану лісових насаджень;

- узгодження системи рубок лісу з вимогами їх багаточільового призначення;

- удосконалення технологій лісокористування як основи вирощування високопродуктивних деревостанів;

- модернізації обладнання та очисних споруд на підприємствах лісопромислового комплексу з метою зменшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря.

Разом з тим слід підкреслити, що конкретні функції управління лісами мають бути покладені на державні органи влади як окрему самостійну спеціалізовану державну структуру управління лісовими об'єктами усіх форм власності й господарювання (міністерство, комітет тощо). Така структура

реально виражатиме національні інтереси у сфері розвитку й раціонального використання лісоресурсного потенціалу.

На наш погляд, Державна агенція лісових ресурсів як єдина відносно незалежна інституція з проблем лісу і лісових ресурсів у державі має від свого імені ініціювати перед державними урядовими структурами:

- створення при КМУ єдиної організаційно-управлінської структури з питань забезпечення розробки стратегічних напрямів розвитку лісоресурсної сфери та виконання контрольних функцій за результатами відтворення лісових ресурсів, їх охорони та комплексного використання в лісах різних форм власності;

- розробку пропозицій щодо включення до вищої ланки організаційно-управлінських структур з проблем лісу професійних фахівців з лісового господарства для здійснення нагляду та забезпечення стратегічного контролю за господарською діяльністю в лісах різного підпорядкування та обмеження монополістичних тенденцій у сфері забезпечення сировинними ресурсами лісоспоживачів країни і зарубіжних структур бізнесу;

- розробку механізмів з підтримки бізнесу в його активній соціальній політиці з питань надання інвестиційних кредитів, податкових пільг або преференцій при передачі лісів в оренду чи концесію, субсидії при проведенні сертифікації лісів та організації проведення фінансового аудиту акредитованими незалежними аудиторськими фірмами;

- обґрунтування дієвих механізмів взаємодії різних галузевих структур лісоресурсної сфери в процесі їх економічної діяльності з іншими галузевими структурами та інституціями близького зарубіжжя. З цього питання важливо, щоб інститути лісоресурсної сфери були максимально адаптовані до ринкової системи господарювання, міжгалузевої специфіки лісового сектору економіки, забезпечували поєднання загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів лісокористувачів, територіальних громад і спрямовувались на реалізацію принципів та критеріїв екологічно збалансованого (сталого) розвитку.

У сфері природно-техногенної безпеки. У сфері природно-техногенної безпеки виникає необхідність: збільшення лісистості території та наближення її до науково обґрунтованого рівня; нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів; збереження біологічного різноманіття лісових екосистем; підвищення стійкості лісових екосистем до негативних природних впливів та техногенного навантаження; запровадження ефективного механізму платного лісокористування, який має ґрунтуватися на відповідних нормативах і лімітах; розробки стратегічних регіональних напрямів лісового господарства, що передбачає [1, с. 4-10; 2, с. 4-24];

- розробку моделі національної лісової політики, пристосовану до формату глобальних викликів та посилення природно-техногенної безпеки;

- поглиблення методологічних засад з формування лісоресурсного відтворення в контексті посилення наслідків природно-техногенного характеру;

- збільшення площі лісів Карпат мінімум на 10-12%, резерви й можливості яких ще не вичерпані. Насамперед у цьому регіоні виникає необхідність підняття верхньої межі лісу мінімум на 150-200 м, настільки ж і зниження нижньої межі лісу. Тільки на підставі реалізації зазначених заходів водорегуляційні функції лісів підвищаться, а ліси стануть значною перешкодою для активізації катастрофічних паводків.

В агроландшафтній сфері. Основні пріоритети розвитку лісового господарства в післякризовий період повинні реалізовуватися за напрямками [1, с. 4-10; 3, 4, с. 27-32; 5, с. 45-50; 6; 7; 8]:

- забезпечення доведення агрономічної лісистості території до оптимального рівня;

- приведення нормативно-правової бази агролісоресурсної сфери до вимог оптимального розмежування повноважень між центральними органами державної влади, регіональними й місцевого самоврядування в галузі агролісоресурсних відносин;

- створення системи природно-захисних лісів, у першу чергу в регіонах, що втратили лісозахисний, екологічний і рекреаційний потенціал;

- поєднання функцій та інтересів ресурсних і екологічних користностей лісу в агроресурсній сфері;

- подальше недопущення вилучення земель, зайнятих лісом, та стимулювання структурних перетворень у лісозахисній сфері;

- зміцнення системи забезпечення гарантій державної форми власності на лісоземельні угіддя й лісові ресурси та створення необхідних умов для урізноманітнення форм господарювання в лісах, що підпорядковані Міністерству аграрної політики;

□ підвищення ефективності лісокористування та відтворення лісоресурсного потенціалу, формування стабільних і ефективних ринків лісових ресурсів та ринків лісоземельних угідь.

Поліпшення лісових екосистем у структурі агроландшафтів вимагає організаційно-господарських заходів, основними з яких слід вважати:

□ проведення моніторингу та систематичної інвентаризації захисних лісових насаджень і лісосмуг та їх еколого-економічної оцінки;

□ здійснення реконструкції та ремонту захисних лісосмуг, які не відповідають сучасним вимогам;

□ прийняття відповідних заходів щодо створення системи захисних насаджень виходячи з контурно-меліоративної організації території та стратегії басейнового екорозвитку;

□ доведення агрономічної лісистості до оптимального рівня;

□ поглиблення досліджень з питань удосконалення методичних підходів до оцінки еколого-економічної ефективності створення на сільськогосподарських землях системи захисних насаджень з урахуванням якісних та кількісних параметрів виробництва рослинницької продукції та збереження сільськогосподарських угідь від деградації;

□ ініціювання перед керівництвом АПК вимоги закріплення системи агролісомеліоративних насаджень за постійними власниками, користувачам земельних угідь та відповідного програмного забезпечення з цієї важливої проблематики, підготовку різнобічної проектної та технічної документації для всіх землевласників;

□ створення агролісомеліоративних насаджень в економічному сенсі слід розглядати як складову для формування додаткових джерел фінансування лісгосподарського виробництва;

□ забезпечення надання кредитів на пільгових умовах та субсидій приватним власникам земель, у тому числі фермерським господарствам, які мають бажання розширювати заходи з питань поліпшення агроландшафтної сфери;

□ забезпечення на комерційних засадах розширення лісонасінневої бази та вирощування необхідної кількості садивного матеріалу в лісових розсадниках державних лісових підприємств для агролісомеліоративних потреб.

У сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ситуація, що склалася в лісоресурсній сфері, потребує докорінної модернізації лісових відносин у галузі формування й реалізації деревини і лісопродукції з неї як на місцевому, так і на зовнішньому ринках. З цієї проблематики виникає необхідність:

□ створення ефективних економічних та правових умов з питань реалізації експортного потенціалу підприємств лісоресурсної сфери;

□ визначення заходів щодо державного регулювання процесами реалізації експортного потенціалу лісових підприємств, особливо лісгосподарського спрямування різних форм підпорядкування;

□ розробки програми фінансово-економічної підтримки щодо формування й реалізації заходів, спрямованих на зміцнення експортного потенціалу підприємств лісоресурсної сфери;

□ створення під егідою Агенції лісових ресурсів спеціалізованої організаційно-управлінської структури, яка займалася б експортом деревини та виробів з неї від усіх підприємств країни незалежно від форми їх власності й підпорядкування, що дасть змогу задовольнити попит на лісопродукцію зарубіжних споживачів і полегшить підприємствам пошук зарубіжних партнерів з цієї проблематики;

□ розробки заходів щодо перерозподілу нерозподіленого прибутку від експорту необробленої деревини в капітал, який може бути вкладено в активи підприємств лісового господарства з метою розширення лісгосподарської діяльності та відтворення лісоресурсного потенціалу;

□ стимулювання переорієнтації експортно орієнтованих лісоексплуатаційних та деревообробних підприємств галузі на потреби внутрішнього ринку;

□ активізації фінансового регулювання підприємств лісового господарства через фінансові інструменти – податки, обов'язкові платежі, субсидії, дотації, внески до цільових фондів тощо;

□ встановлення ввізного мита на експорт необроблених лісоматеріалів і пиломатеріалів та збільшення митних зборів на експорт продукції первинної переробки, щоб сприяти їх переробці та створювати додаткові робочі місця на власних підприємствах;

□ удосконалення механізму захисту внутрішнього ринку лісопродукції від переливу лісової ренти в посередницькій структурі, деревообробні підприємства й зарубіжні бюджети;

□ розробки заходів з удосконалення зовнішньоекономічної діяльності лісових підприємств, спрямованих на ефективне забезпечення взаємодії їх з іноземними структурами на основі високого рівня конкурентоспроможності та виробництва високоякісної продукції, що відповідає світовим стандартам;

□ ініціювання розробки на державному рівні пропозицій щодо встановлення експортної квоти на обсяги поставок певної лісопродукції на експорт та напрямів стимулювання комплексної переробки ресурсів деревини в межах країни, а також звільнення від ввізного мита імпортного обладнання, необхідного для виробничих процесів з поглибленої переробки лісосировинних ресурсів.

ВИСНОВКИ

Подальший розвиток лісоресурсної сфери має здійснюватись у напрямках розширеного відтворення лісових ресурсів, комплексного екологічно збалансованого лісокористування, підвищення частки лісу в національному доході. Для забезпечення сприятливих умов для входження підприємств галузі у ринковий простір доцільно залучати інститути лісоресурсної сфери у більш ефективні інтегровані ринкові умови господарювання, здатні адаптуватись до глобалізаційної невизначеності. Крім того, враховуючи недосконалість сучасної нормативно-правової бази важливо забезпечити належний супровід важливих інноваційних ідей з лісоресурсної проблематики як на державному, так і на регіональному рівнях. Мається на увазі проведення комплексних досліджень з питань формування на міжгалузевому рівні цілісних, самодостатніх, збалансованих організаційно-управлінських структур або інших високотехнологічних організаційних формуваль (можливо, кластерного чи холдингового типу), спрямованих на досягнення диверсифікації випуску конкурентоспроможної лісопродукції та надання соціально-екологічних послуг.

Лісоресурсна сфера в умовах фінансово-економічної кризи, як виявилось, продовжує в певній мірі зберігати ділову активність. Незважаючи на фінансову скруту, обсяги проведення лісгосподарських заходів, зокрема з лісовідновлення, продовжують дещо збільшуватися, на необхідному рівні виконуються також заходи зі збереження й охорони лісів. Однак кризова ситуація в економіці все ж таки негативно відбилася на темпах зростання лісоресурсної сфери. Тому, незважаючи на поглиблення кризової ситуації, лісова політика України, як і в попередні роки, повинна розвиватися в напрямі ринково орієнтованих відносин. Ця політика має ґрунтуватися на принципах, які виправдали себе в різних умовах господарювання, основними з яких є: невідворотність відповідальності суб'єктів господарювання за порушення чинного законодавства, запобігання виникненню природно-техногенних загроз у лісоресурсній сфері, неухильна підтримка взаємовідносин підприємств лісгосподарської діяльності з місцевими громадянами і місцевим населенням тощо.

Рушійними силами лісоресурсного розвитку слід вважати діяльність управлінських структур та працівників галузі, в основі яких лежать певні інтереси. З метою їх активізації потрібно визначити систему заходів стратегічного й тактичного рівня. Таку систему заходів, у свою чергу, варто розглядати у виробничій, технологічній, інституційній, фінансовій, ресурсозберігаючій і лісовідтворювальній площині, виокремлюючи їх за сферами: лісгосподарське виробництво, лісоексплуатація, переробка деревини, ресурсозбереження, охорона лісів, реалізація ресурсів лісу і лісоспоживання. Пом'якшення негативних наслідків сучасної кризової ситуації, що склалася в лісоресурсній сфері, можливе, на наш погляд, на основі вдосконалення організаційно-економічного механізму, здатного забезпечити функціонування підприємств галузі в умовах невизначеності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль Я. В. Лісові екосистеми у форматі еколого-економічної безпеки / Я. В. Коваль // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України. – 2010. – С. 4-10.
2. Хвесик М. А. Перспективи економічного розвитку Карпатського регіону з урахуванням ризиків катастрофічних паводків / М. А. Хвесик, Я. В. Коваль, А. В. Степаненко // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України. – 2008. – С. 4-24.
3. Гладун Г. Б. Захисні лісові насадження: проектування, вирощування, впорядкування / Гладун Г. Б., Трофименко М. Е., Ломатов М. А. – Харків: Нове слово, 2005. – 390 с.
4. Фурдичко О. І. Еколого-економічне значення захисних лісонасаджень для підвищення ресурсного потенціалу лісових екосистем / О. І. Фурдичко, М. В. Потабенко // Проблеми модернізації лісоресурсної сфери в контексті просторового розвитку: матеріали наук.-практ. конф. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – С. 27-32.
5. Коваль Я. В. Проблеми лісу в контексті екологізації і сталого розвитку АПК / Я. В. Коваль, І. Я. Антоненко // Екологічність продукції АПК: Економіка та технологія: Зб. наук. пр. – Суми: СНАУ. – 1999. – С. 45-50.
6. Дзюбенко О. М. Еколого-економічні пріоритети розвитку лісоресурсного комплексу України: дис... канд. екон. наук: 08.08.01 / Дзюбенко О. М. – К., 2006. – 219 с.
7. Самоплавський В. І. Ліси – турбота нації. День працівника лісу / В. І. Самоплавський // Лісовий журнал. – 1997. – № 3. – С. 2-3.
8. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу / І. М. Синякевич. – Львів: Світ, 1996. – 184.